

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Επιληψία και τέχνη

Η θέα ενός ανθρώπου που είναι σε επιληπτική κρίση μπορεί να δημιουργήσει πλήθος συναισθημάτων σε αυτόν που την παρακολουθεί, όπως ενόχληση, αποστροφή, φόβο, αμηχανία, περιέργεια, συμπόνια ή λύπη. Με την πάροδο των αιώνων το πρόβλημα της επιληψίας έχει αποτελέσει θέμα καλλιτεχνικής έκφρασης και αναφορές της συναντώνται στις γραφικές τέχνες, στη ζωγραφική, στη γλυπτική και στη λογοτεχνία. Στην αρχαία Ινδία, ο δαίμονας "asamara" ήταν συνώνυμο της επιληψίας. Η θεά της γονιμότητας Tlazolteotl των Αζτέκων μπορούσε να διαπεράσει τους ανθρώπους και να τους προκαλέσει επιληψία ή να τους θεραπεύσει από αυτή. Οι Ίνκας φαίνεται ότι γνώριζαν την επιληψία και τη θεωρούσαν σοβαρή νόσο γι' αυτό της έδιναν ονόματα όπως Aya huayra (αναπνοή του θανάτου) και Huani keshia (ασθένεια του θανάτου). Το θέμα της επιληψίας στην εκκλησιαστική τέχνη και λατρεία εμφανίζεται σε μια σειρά τοιχογραφιών, πινάκων ζωγραφικής και γλυπτών από τον 9ο αιώνα μ.Χ. Πάντως, η επιληψία δεν είναι μια ασθένεια που συνδέεται παραδοσιακά με τη δημιουργικότητα. Η λίστα με τους διάσημους επιληπτικούς δείχνει ότι κάποιοι, παρά το πρόβλημα που είχαν, κατόρθωσαν να ξεχωρίσουν. Βέβαια, ο τρόπος με τον οποίο κάποια επιληπτικά άτομα συνεισφέρουν και προάγουν τον πολιτισμό και την τέχνη δεν μπορεί να παραγκωνιστεί είτε χρησιμοποιούν την επιληψία ως θέμα είτε όχι. Εκτός από την αισθητική αξία των έργων τους, ας μη λησμονείται ότι προσφέρουν μια ξεχωριστή οπτική και παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες στον ιατρικό κόσμο και στην κοινότητα ανά τους αιώνες. Αντικρίζοντας πότε τις γλαφυρές περιγραφές του Ντοστογιέφσκι, πότε το άγχος και την απομόνωση σε πίνακες ζωγραφικής και γλυπτά, τα έργα αυτά μας αποκαλύπτουν διαχρονικά τη μοναχική τους πορεία και συγχρόνως το μεγαλείο της ψυχής τους.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιληψία λέγεται ότι είναι η κρυμμένη αδυναμία, γιατί οι άνθρωποι στα μεσοδιαστήματα των κρίσεων συνήθως εμφανίζονται φυσιολογικοί και αποφεύγουν να συζητούν γι' αυτό. Παρ' όλα αυτά, με την πάροδο των αιώνων το πρόβλημα της επιληψίας έχει αποτελέσει ποικιλόμορφο θέμα καλλιτεχνικής αποκάλυψης, με χρώματα από τις κοινωνικές, τις ιατρικές και τις ψυχολογικές εκφάνσεις της ζωής. Η τέχνη είναι ένα συνονθύλευμα ανθρώπινης δημιουργικότητας και φαντασίας, σφυρηλατημένο από τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής (σκέψεις και συναισθήματα), με γνώμονα το ιστορικό και γεωγραφικό τους πλαίσιο. Πάντως, η επιληψία δεν είναι μια ασθένεια που συνδέεται παραδοσιακά με τη δημιουργικότητα. Ο κατάλογος με τους διάσημους επιληπτικούς δείχνει ότι κάποιοι παρά το πρόβλημα που είχαν κατόρθωσαν να ξεχωρίσουν. Βέβαια, ο τρόπος με τον οποίον κάποια επιληπτικά άτομα συνεισφέρουν και προάγουν τον πολιτισμό και την τέχνη

δεν μπορεί να παραγκωνιστεί είτε χρησιμοποιούν την επιληψία ως θέμα είτε όχι. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η παρουσίαση των αναφορών στην επιληψία που συναντώνται στις γραφικές τέχνες, στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στη λογοτεχνία και στην εκκλησιαστική τέχνη.

2. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Σε πίνακες ζωγραφικής και γλυπτά απεικονίζονται και ιστορικές προσωπικότητες που έπασχαν από τη νόσο. Στους διάσημους επιληπτικούς περιλαμβάνονται πρόσωπα από την προχριστιανική περίοδο, όπως ο προφήτης Βαρλαάμ, από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία ο Ιούλιος Καίσαρας και μετέπειτα ο Σαούλ ή Απόστολος Παύλος, ο Καρδινάλιος Richelieu, ο αυτοκράτορας της Βραζιλίας Dom Pedro II, ο Ναπολέων, ο Ντοστογιέφσκι, ο Van Gogh, αλλά και σύγχρονες προσωπικότητες από το αθλητικό, πολιτικό και καλλιτεχνικό στερέωμα.¹⁻³

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2013, 30(4):473-479
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2013, 30(4):473-479

Θ. Τόλη

Τμήμα Νοσηλευτικής, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Αθήνα

Epilepsy and art

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρητηρίου

Γλυπτική
Επιληψία
Λογοτεχνία
Τέχνη

Υποβλήθηκε 2.12.2012
Εγκρίθηκε 22.1.2013

Με μια πιο προσεκτική ματιά στις αναφορές συγγενικών τους προσώπων, τις μαρτυρίες ιατρών της εποχής και τη βιογραφία τους, ο κατάλογος με τους διάσημους επιληπτικούς δεν είναι τόσο μεγάλος όσο παρουσιάζεται. Πιο συγκεκριμένα, ο Πυθαγόρας, ο Αριστοτέλης, ο Hannibal, ο Dante Alighieri, ο Leonardo da Vinci, ο Michelangelo Buonarroti, ο Jean-Baptiste Poquelin-Molière, ο Blaise Pascal, ο Isaac Newton, ο Jean Jacques Rousseau, ο Ludwig von Beethoven, ο Niccolò Paganini, ο Robert Schumann, ο Peter Ilyich Tchaikovsky, ο Λόρδος Βύρων, ο Edgar Allan Poe, ο Charles Dickens, ο Gustave Flaubert, ο Leo Tolstoy, ο Alfred Nobel, η Agatha Christie και ο Richard Burton δεν είχαν επιληψία. Φαίνεται όμως ότι αρκετοί από αυτούς είχαν βεβαρημένο οικογενειακό ιστορικό, σοβαρά προβλήματα υγείας και υπέφεραν από ψυχογενείς κρίσεις, πόνο, εξάντληση, παραισθήσεις ή κρίσεις εξ αιτίας υπερβολικής κατανάλωσης οινόπνευματος.^{4,5}

Επί πλέον, οι Ίνκας φαίνεται ότι γνώριζαν την επιληψία και τη θεωρούσαν σοβαρή νόσο, γι' αυτό της έδιναν ονόματα όπως Aya huayra (αναπνοή του θανάτου), Ttucu (επίθεση του πουλιού της νύκτας), Huani keshia (ασθένεια του θανάτου). Σε κάποιο περουβιανό χειρόγραφο γίνεται αναφορά στην πρώτη γυναίκα του άρχοντα Capac Yupanqui των Ίνκας. Η γυναίκα υπέφερε από συχνές κρίσεις, με αποτέλεσμα ο άνδρας της να παντρευτεί κάποια άλλη.

3. Η ΕΠΙΛΗΨΙΑ ΩΣ ΘΕΜΑ ΣΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Το φυσικό ταλέντο που διαθέτουν κάποιοι άνθρωποι ζυμώνεται από τα συναισθήματα της στέρησης, της απομόνωσης, της κατωτερότητας ή της αναπηρίας που βιώνουν, καλλιεργείται μέσα από την εκπαίδευση και την πνευματική αναζήτηση έως ότου μετουσιώνεται σε τέχνη. Ακόμη και λίγα βασικά χρώματα αρκούν στη ζωγραφική για να αποτυπωθούν οι εμπειρίες ενός εξάχρονου επιληπτικού παιδιού (εικ. 1). Ο ήλιος κρύβεται, το παιδί πέφτει από την καρέκλα, το σώμα του συσπάται ακόμη και οι κοτσίδες του, και δίπλα από το κεφάλι υπάρχει μια λίμνη αίματος.

Στον πίνακα του Karlheinz Geier «Ο συμβολικός κόσμος της επιληψίας», του 1983, απεικονίζεται με πένθιμα χρώματα σχεδόν αδύνατη η διαφυγή από το αδιέξοδο της επιληψίας και τα σύμβολα του θανάτου (εικ. 2). Ο πίνακας μαρτυρά την κατάληξη των επιληπτικών κατά το μεσαίωνα αλλά και τα όπλα που διέθεταν στο παρελθόν. Ενάντια στην ασθένεια μπορούσε να προσφέρει ανακούφιση η πίστη στον Άγιο Βαλεντίνo, τα τάματα και οι αφιερώσεις και το φυτό πεόνια, που πίστευαν ότι έχει θεραπευτικές ιδιότητες. Αυτά όμως φαίνεται ότι δεν αρκούν και ότι η διαφυγή και άρα η θεραπεία και η λύτρωση μπορεί να προέλθουν

Εικόνα 1. Ζωγραφιά παιδιού 6 ετών με επιληψία (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/artgallery/detail/983>).

Εικόνα 2. Πίνακας του Karlheinz Geier με θέμα «Ο συμβολικός κόσμος της επιληψίας» (1983) (πηγή: <http://www.epilepsiemuseum.de/english/kunst/symbolwelt.html>).

μέσα από ένα στενό που οδηγεί στο φως και στην είσοδο υπάρχει το γράμμα T. Μπορούμε μόνο να υποθέσουμε ότι ο καλλιτέχνης αναφερόταν στο αρχικό γράμμα της λέξης

therapy. Ίσως η ανακάλυψη των σύγχρονων αντιεπιληπτικών φαρμάκων να ήταν τελικά η μόνη διέξοδος.

Η θεά της γονιμότητας Tlazolteotl των Αζτέκων μπορούσε να διαπεράσει τους ανθρώπους και να τους προκαλέσει επιληψία ή να τους θεραπεύσει από αυτή. Στην εικόνα 3 απεικονίζεται με τις εκδηλώσεις επιληπτικής κρίσης: ερυθρότητα προσώπου, εκκρίσεις από το στόμα, δακρυσμένα μάτια και πόδια άκαμπτα σε συστροφή. Στο ένα χέρι κρατά ένα καλαμπόκι, που είναι σύμβολο της ζωής, και στο άλλο ένα τελετουργικό όργανο που κροταλίζει, για το χορό της γονιμότητας, που συγχρόνως μπορεί να προμηνύει κάποια συμφορά ή ασθένεια.

Εικόνα 3. Η θεά της γονιμότητας Tlazolteotl των Αζτέκων (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/article/detail/103>).

4. Η ΕΠΙΛΗΨΙΑ ΩΣ ΘΕΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Το θέμα της επιληψίας στην εκκλησιαστική τέχνη και λατρεία εμφανίζεται σε μια σειρά τοιχογραφιών, πινάκων ζωγραφικής και γλυπτών από τον 9ο αιώνα μ.Χ. Στο παρεκκλήσι του Αγίου Σιλβέστρου, στο Goldbach, η τοιχογραφία που βρέθηκε εικάζεται ότι αναπαριστά τη θεραπεία του σεληνιασμένου παιδιού από τον Ιησού Χριστό (εικ. 4).

Επίσης, στα κείμενα των Αποστόλων Ματθαίου, Λουκά και Μάρκου γίνεται λόγος για το επιληπτικό αγόρι και αναπαριστάται σε πίνακες όπως αυτόν της Μεταμόρφωσης του Ραφαήλ Σάντσιο (1519).

Στους πίνακες, οι επιληπτικοί φορούν λιτά ρούχα,

Εικόνα 4. Η θεραπεία σεληνιασμένου παιδιού από τον Ιησού Χριστό σε τοιχογραφία (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/article/detail/541>).

συνήθως γκριζα και σκισμένα, ενδεικτικά της κακής οικονομικής τους κατάστασης αφού ζούσαν στο περιθώριο της κοινωνίας, ανίκανοι να εργαστούν. Οι σκοτεινές δυνάμεις που εγκαταλείπουν τον άρρωστο την ώρα που θεραπεύεται, εμφανίζονται με ουρά δαίμονα και νύχια τέρατος που βγαίνουν από το στόμα του και συνήθως καταλαμβάνουν χοίρους (εικ. 5).

Ενήλικες και πιο συχνά παιδιά απεικονίζονται δίπλα στον

Εικόνα 5. Τοιχογραφία με θέμα τη θεραπεία ανθρώπου με επιληψία (πηγή: <http://www.epilepsiemuseum.de/english/kunst/ducdeberry.html>).

προστάτη των πασχόντων από επιληψία, Άγιο Βαλεντίνο, για τη ρωμαιοκαθολική εκκλησία, σε πίνακες, γλυπτά και τάματα πιστών (εικ. 6).

Εικόνα 6. Γλυπτό του προστάτη των επιληπτικών Αγίου Βαλεντίνου (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/article/detail/994>).

5. Η ΕΠΙΛΗΨΙΑ ΩΣ ΘΕΜΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Στην πεζογραφία υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός αναφορών σε ιατρικές οντότητες και τη σημειολογία τους και ειδικά σ' ό,τι αφορά στην επιληψία.^{6,7} Το θεωρητικό υπόβαθρο των συγγραφέων προέρχεται είτε από την προσωπική εμπειρία ή επειδή έγιναν μάρτυρες μιας κρίσης, ενώ σε άλλες περιπτώσεις από ιατρικά κείμενα και αναφορές επιληπτικών σε συνδυασμό με υπερβολική δόση φαντασίας. Στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία, στην Ορέστεια του Αισχύλου (500 π.Χ.), η Κασσάνδρα λέει τα προφητικά της λόγια ενώ βγάζει αφρούς από το στόμα και κάνει σπασμούς. Επίσης, στην κωμωδία του Πλαύτου (200 π.Χ.) «Οι φυλακισμένοι» γινόμαστε μάρτυρες μιας τονικοκλονικής κρίσης σε συνδυασμό με παραλήρημα. Στην Ιερή Κωμωδία του Δάντη (1307), ο αμαρτωλός στο ταξίδι του από την κόλαση στον τόπο εξαγνισμού βιώνει μια κατάσταση άτονης κρίσης και αποπροσανατολισμού με πτώσεις και απώλεια συνείδησης, γεγονός που οδήγησε κάποιους να πιστέψουν εσφαλμένα ότι ο ίδιος έπασχε από επιληψία. Την περιγραφή του πόνου

και της ασθένειας χρησιμοποίησε ο Shakespeare στα έργα του. Ο ίδιος γνώριζε ότι ένα ισχυρό συναίσθημα όπως αυτά που βίωναν οι χαρακτήρες των έργων του μπορούσε να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία τους, όπως σπασμούς, ατονία ή λιποθυμία μέχρι και θάνατο. Στα έργα του «Ιούλιος Καίσαρας» και «Οθέλλος» η υποκείμενη νόσος ήταν η επιληψία.⁸

Ο κορυφαίος Ρώσος συγγραφέας του 19ου αιώνα Fyodor M. Dostoyevsky (1821–1881) έπασχε από επιληψία, και στα μυθιστορήματά του έδωσε ακριβείς και εκπληκτικές περιγραφές για τις κρίσεις που βίωναν οι ήρωες και την αντιμετώπιση που είχαν. Χαρακτηριστικά είναι τα έργα του «Οι δαιμονισμένοι», «Ο ηλίθιος», «Ταπεινοί και καταφρονεμένοι» και «Αδελφοί Καραμαζώφ». Ο Άγγλος συγγραφέας Wilkie Collins στο διήγημα “Poor Miss Finch” σκιαγραφεί τον Oskar, τον επιληπτικό σύζυγο της τυφλής ηρωίδας, με λεπτομέρειες και αλήθειες που προκαλούν έντονα συναισθήματα.⁹ Μερικοί από τους συγγραφείς που έπασχαν από επιληψία και έδωσαν εξαιρετικά δείγματα γραφής με θέμα τη συγκεκριμένη νόσο ήταν η Βραζιλιάνα συγγραφέας Joaquim Maria Machado de Assis (1839–1908), ο Δανός συγγραφέας Ernesto Daglas (1871–1899), ο Νορβηγός Trygve Andersen’s (1867–1920), η Βρετανίδα Margiad Evans (1908–1958), η Γερμανίδα Monica Maron, οι Ολλανδοί Andreas Burnier και Rosita Steenbeek, ο Βιετναμέζος παλαίμαχος Thom Jones, η Καναδή Margaret Gibson, η Αυστραλή Susan Hawthorne και ο Αμερικανός δημοσιογράφος και συγγραφέας Richard Pollak.¹⁰

6. Η ΕΠΙΛΗΨΙΑ ΩΣ ΘΕΜΑ ΣΤΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Στην αρχαία Ινδία, ο δαίμονας “arasmara” ήταν συνώνυμο της επιληψίας, ενώ ο παντοδύναμος Θεός των Ινδουιστών Σίβα, που ευθύνεται για την εμφάνιση των ασθενειών και τη λύτρωση από αυτές, αναπαριστάται σε μπρούτζινα αγάλματα περίπου ενός μέτρου ως χορευτής (εικ. 7). Στέκεται στο ένα πόδι στην πλάτη του δαίμονα “arasmara”, δηλώνοντας έτσι ότι μπορεί να τον νικήσει.

Οι καλλιτέχνες που πάσχουν από επιληψία, συχνά ορμώμενοι από τις ψυχοκοινωνικές αντανάκλασεις του κόσμου, χρησιμοποιούν τις επιληπτικές κρίσεις και τις διαταραχές της προσωπικότητάς τους για να εκφραστούν. Η γλυπτική είναι μια μορφή τέχνης όπου οι καλλιτέχνες εκφράζουν με μοναδικό τρόπο τις εμπειρίες τους και στην προκειμένη περίπτωση επιθυμούν να αμβλύνουν τα αισθήματα της περιθωριοποίησης και της προκατάληψης που αντιμετωπίζουν καθημερινά στον κοινωνικό και στον εργασιακό τους περίγυρο, αλλά και στην προσωπική τους ζωή. Το 1983 δημιουργήθηκε από τον Bodo Wentz το κεραμικό που απεικονίζεται στην εικόνα 8 και λέγεται

Εικόνα 7. Ο δαίμονας Aspasmaras σε μπρούτζινο άγαλμα (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/article/detail/507>).

“falling sickness”. Παρουσιάζει το όργανο που ευθύνεται για την επιληψία, τη στάση του σώματος ενός ανθρώπου την ώρα που εκδηλώνει κρίση και ταυτόχρονα το κέλυφος ενός σαλιγκαριού. Έτσι, υπαινίσσεται τα αισθήματα ενοχής, φόβου, μοναξιάς και ντροπής που αναγκάζουν το άτομο στη συνέχεια να κρυφτεί.

Η θέα ενός ανθρώπου που είναι σε κρίση μπορεί να δημιουργήσει πλήθος συναισθημάτων σε αυτόν που την παρακολουθεί, όπως ενόχληση, αποστροφή, φόβο, αμηχανία, περιέργεια, συμπόνια ή λύπη. Ανεξάρτητα από την εσωτερική αντίδραση που προκαλεί, ο καθένας μας θα πρέπει να γνωρίζει ότι οι περισσότεροι επιληπτικοί ρυθμίζονται ικανοποιητικά από τη φαρμακευτική αγωγή που λαμβάνουν. Οι περιπτώσεις που θα αποκαλυφθούν σε εμάς ενδεχομένως είναι πιο δύσκολες ή μπορεί να αφορούν σε παιδιά και μάλιστα με ειδικές ανάγκες ή και κάποιο επιληπτικό σύνδρομο. Την αναγκαιότητα και την αξία της σχέσης φροντιστή και άρρωστου παιδιού εξυμνεί το μπρούτζινο άγαλμα “The Samaritan” του Rasso Rothacker (1965), το οποίο φυλάσσεται στο Γερμανικό Μουσείο Επιληψίας, Kork (εικ. 9).

Το έργο τέχνης είναι η μορφοποίηση των ανθρώπινων ιδεών, συναισθημάτων και δεξιοτήτων η οποία επιφέρει την κάθαρση και περνά στην αιωνιότητα επειδή, εκτός από την αισθητική της μορφής, ο καθένας μπορεί να αναγνωρίσει κάτι από τη δική του αλήθεια. Πάντως, η επιληψία δεν είναι μια ασθένεια που συνδέεται παραδοσιακά

Εικόνα 8. Κεραμικό με θέμα “Falling sickness” του Bodo Wentz (1983) (πηγή: <http://www.desitinpharma.com/index.php/article/detail/527>).

Εικόνα 9. Μπρούτζινο άγαλμα του Rasso Rothacker με θέμα “The Samaritan” (1965) (πηγή: <http://www.epilepsiemuseum.de/english/kunst/rothacker.html>).

με τη δημιουργικότητα. Ο κατάλογος με τους διάσημους επιληπτικούς δείχνει ότι κάποιοι παρά το πρόβλημα που είχαν κατόρθωσαν να ξεχωρίσουν.¹¹ Βέβαια, ο τρόπος με τον οποίο κάποια επιληπτικά άτομα συνεισφέρουν και προάγουν τον πολιτισμό και την τέχνη δεν μπορεί να παραγκωνιστεί είτε χρησιμοποιούν την επιληψία ως θέμα είτε όχι. Εκτός από την αισθητική αξία των έργων τους, ας μη λησμονείται ότι προσφέρουν μια ξεχωριστή οπτική και παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες στον ιατρικό κόσμο και στην κοινότητα ανά τους αιώνες.¹² Αντικρίζοντας πότε την ομορφιά και την αρμονία, πότε το άγχος και την απομόνωση, τα έργα αυτά αποκαλύπτουν διαχρονικά το μεγαλείο της ψυχής τους (εικόνας 10, 11).

Εικόνα 10. Έργο τέχνης με θέμα "Bound for Life" από την Betsy Elliott Zukin (1991) (πηγή: Bound for Life, Betsy Elliott Zukin, 1991, Stainless steel rod, copper, patina, 30x30x62 inches).¹²

Εικόνα 11. Πίνακας με θέμα "Faces in Circle" του Volker Rodermund (πηγή: Faces in Circle, Volker Rodermund).¹²

ABSTRACT

Epilepsy and art

T. TOLI

Department of Nursing, National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2013, 30(4):473–479

The sight of a man experiencing an epileptic seizure may create various emotions in an observer, such as annoyance, aversion, fear, embarrassment, curiosity, sympathy or sadness. Because of this, through the centuries epilepsy has constituted a theme of artistic expression and references to the problem are found in the graphic arts, painting, sculpture and literature. In ancient India the demon "Apasmara" was synonymous with epilepsy. "Tlazolteotl" the goddess of fertility of the Aztecs was thought to be able to penetrate people and provoke epilepsy or even cure them. The Incas apparently recognized the disease and considered it to be a severe disease, which is why they gave it names such as "Aya huayra" (breath of death) and "Huani keshia" (ill of death). In ecclesiastical art and devotion the theme of epilep-

sy has appeared in sequences of wall paintings and sculptures since the 9th century A.D. Epilepsy is not a condition that has traditionally been linked with creativity, but study of the list of famous people who suffered from epilepsy shows that despite their health problems they have achieved the state of being discriminated in a positive way. Certainly the ways in which persons who suffered from epilepsy have contributed to and promoted civilization and art cannot be overlooked, whether or not they used epilepsy as a theme. In addition to the esthetic value of their work let us not forget that they have offered a different set of optics and provided valuable information to the medical world and society over the centuries. Encountering either the elegant descriptions of Dostoyevsky or the discrimination and stress in paintings, frescoes and sculptures created by artists with epilepsy, the observer appreciates that those works of art reveal their lonely route in life and at the same time the glory of their souls.

Key words: Art, Epilepsy, Literature, Sculpture

Βιβλιογραφία

1. CAWTHORNE T. Julius Caesar and the falling sickness. Section of the history of medicine. *Proc R Soc Med* 1958, 51:27–30
2. GOMES MD. Doctors' perspectives and practices regarding epilepsy. *Arq Neuropsiquiatr* 2000, 58:221–226
3. GOMES MD, FONTENELLE LM. The Emperor Dom Pedro II: His convulsive seizures when a boy. *Arq Neuropsiquiatr* 2007, 65:1256–1259
4. HUGHES JR. Did all those famous people really have epilepsy? *Epilepsy Behav* 2005, 6:115–139
5. MIRANDA CM. La historia medica de Edgar Allan Poe. *Rev Med Chil* 2007, 135:1216–1220
6. OZER IJ. Images of epilepsy in literature. *Epilepsia* 1991, 32:798–809
7. VANZAN PALADIN A. Epilepsy in twentieth century literature. *Epilepsia* 1995, 36:1058–1060
8. HEATON KW. Faints, fits, and fatalities from emotion in Shakespeare's characters: Survey of the canon. *Br Med J* 2006, 333:1335–1338
9. WOLF P. Epilepsy and catalepsy in Anglo-American literature between romanticism and realism: Tennyson, Poe, Eliot and Collins. *J Hist Neurosci* 2000, 9:286–293
10. WOLF P. Descriptions of clinical semiology of seizures in literature. *Epileptic Disord* 2006, 8:3–10
11. TRIMBLE MR. Charles Lloyd: Epilepsy and poetry. *Hist Psychiatry* 2000, 11:273–289
12. SCHACHTER SC. The visual art of contemporary artists with epilepsy. *Int Rev Neurobiol* 2006, 74:119–131

Corresponding author:

T. Toli, 12 Karaiskaki street, GR-570 01 Themi, Thessaloniki, Greece
e-mail: theotoli@yahoo.gr